

IQTISODIYOT & TARAQQIYOT

Ijtimoiy, iqtisodiy, texnologik, ilmiy, ommabop jurnal

№9

Google Scholar

OPEN ACCESS

ULRICHSWEB[®]
GLOBAL SERIALS DIRECTORY

OpenAIRE

ROAD

НАУЧНАЯ ЭЛЕКТРОННАЯ
БИБЛИОТЕКА
LIBRARY.RU

Academic
Resource
Index
ResearchBib

ISSN
INTERNATIONAL
STANDARD
SERIAL
NUMBER
INTERNATIONAL CENTRE

CYBERLENINKA

BASE

INDEX COPERNICUS
INTERNATIONAL

Crossref

ISSN: 2992-8982

<https://yashil-iqtisodiyot-taraqqiyot.uz/>

2025

IQTISODIYOT&TARAQQIYOT

Ijtimoiy, iqtisodiy, texnologik, ilmiy, ommabop jurnal

Bosh muharrir:

Sharipov Kongiratbay Avezimbetovich

Elektron nashr. 415 sahifa.

E'lon qilishga 2025-yil 1-sentyabrda ruxsat etildi.

Bosh muharrir o'rinbosari:

Karimov Norboy G'aniyevich

Muharrir:

Qurbonov Sherzod Ismatillayevich

Tahrir hay'ati:

Salimov Oqil Umrzoqovich, O'zbekiston Fanlar akademiyasi akademigi
Abduraxmanov Kalandar Xodjayevich, O'zbekiston Fanlar akademiyasi akademigi
Sharipov Kongiratbay Avezimbetovich, texnika fanlari doktori (DSc), professor
Rae Kvon Chung, Janubiy Koreya, TDIU faxriy professori, "Nobel" mukofoti laureati
Osman Mesten, Turkiya parlamenti a'zosi, Turkiya – O'zbekiston do'stlik jamiyati rahbari
Axmedov Durbek Kudratillayevich, iqtisodiyot fanlari doktori (DSc), professor
Axmedov Sayfullo Normatovich, iqtisodiyot fanlari doktori (DSc), professor
Abduraxmanova Gulnora Kalandarovna, iqtisodiyot fanlari doktori (DSc), professor
Kalonov Muxiddin Baxritdinovich, iqtisodiyot fanlari doktori (DSc), professor
Siddiqova Sadoqat G'afforovna, pedagogika fanlari bo'yicha falsafa doktori (PhD)
Xudoyqulov Sadirdin Karimovich, iqtisodiyot fanlari doktori (DSc), professor
Maxmudov Nosir, iqtisodiyot fanlari doktori (DSc), professor
Yuldashev Mutallib Ibragimovich, iqtisodiyot fanlari doktori (DSc), professor
Samadov Asqarjon Nishonovich, iqtisodiyot fanlari nomzodi, professor
Slizovskiy Dimitriy Yegorovich, texnika fanlari doktori (DSc), professor
Mustafakulov Sherzod Igamberdiyevich, iqtisodiyot fanlari doktori (DSc), professor
Axmedov Ikrom Akramovich, iqtisodiyot fanlari doktori (DSc), professor
Eshtayev Alisher Abdug'aniyevich, iqtisodiyot fanlari doktori (DSc), professor
Xajiyev Baxtiyor Dushaboyevich, iqtisodiyot fanlari doktori (DSc), professor
Hakimov Nazar Hakimovich, falsafa fanlari doktori (DSc), professor
Musayeva Shoirazimovna, iqtisodiyot fanlari bo'yicha falsafa doktori (PhD), professor
Ali Konak (Ali Ko'nak), iqtisodiyot fanlari doktori (DSc), professor (Turkiya)
Cham Tat Huei, falsafa fanlari doktori (PhD), professor (Malayziya)
Foziljonov Ibrohimjon Sotvoldix'o'ja o'g'li, iqtisodiyot fanlari bo'yicha falsafa doktori (PhD), dots.
Utayev Uktam Choriyevich, O'z.Respub. Bosh prokuraturasi boshqarma boshlig'i o'rinbosari
Ochilov Farkhod, O'zbekiston Respublikasi Bosh prokuraturasi IJQKD boshlig'i
Buzrukxonov Sarvarxon Munavvarxonovich, iqtisodiyot fanlari nomzodi, dotsent
Axmedov Javohir Jamolovich, iqtisodiyot fanlari bo'yicha falsafa doktori (PhD)
Toxirov Jaloliddin Ochil o'g'li, texnika fanlari bo'yicha falsafa doktori (PhD), katta o'qituvchi
Bobobekov Ergash Abdumalikovich, iqtisodiyot fanlari bo'yicha falsafa doktori (PhD), v.b. dots.
Djudi Smetana, pedagogika fanlari nomzodi, dotsent (AQSH)
Krissi Lyuis, pedagogika fanlari nomzodi, dotsent (AQSH)
Glazova Marina Viktorovna, Iqtisodiyot fanlari doktori (Moskva)
Nosirova Nargiza Jamoliddin qizi, iqtisodiyot fanlari bo'yicha falsafa doktori (PhD), dotsent
Sevil Piriyeva Karaman, falsafa fanlari doktori (PhD) (Turkiya)
Mirzaliyev Sanjar Makhamatjon o'g'li, TDIU ITI departamenti rahbari
Ochilov Bobur Baxtiyor o'g'li, TDIU katta o'qituvchisi
Golisheva Yelena Vyacheslavovna, Iqtisodiyot fanlari nomzodi, dotsent.

IQTISODIYOT & TARAQQIYOT

Ijtimoiy, iqtisodiy, texnologik, ilmiy, ommabop jurnal

Editorial board:

Salimov Okil Umrzokovich, Academician of the Academy of Sciences of Uzbekistan
Abdurakhmanov Kalandar Khodjayeich, Academician of the Academy of Sciences of Uzbekistan
Sharipov Kongiratbay Avezimbetovich, Doctor of Technical Sciences (DSc), Professor
Rae Kwon Chung, South Korea, Honorary Professor at TSUE, Nobel Prize Laureate
Osman Mesten, Member of the Turkish Parliament, Head of the Turkey–Uzbekistan Friendship Society
Akhmedov Durbek Kudratillayevich, Doctor of Economic Sciences (DSc), Professor
Akhmedov Sayfullo Normatovich, Doctor of Economic Sciences (DSc), Professor
Abdurakhmanova Gulnora Kalandarovna, Doctor of Economic Sciences (DSc), Professor
Kalonov Mukhiddin Bakhridinovich, Doctor of Economic Sciences (DSc), Professor
Siddikova Sadokat Gafforovna, Doctor of Philosophy (PhD) in Pedagogical Sciences
Khudoykulov Sadirdin Karimovich, Doctor of Economic Sciences (DSc), Professor
Makhmudov Nosir, Doctor of Economic Sciences (DSc), Professor
Yuldashev Mutallib Ibragimovich, Doctor of Economic Sciences (DSc), Professor
Samadov Askarjon Nishonovich, Candidate of Economic Sciences, Professor
Slizovskiy Dmitriy Yegorovich, Doctor of Technical Sciences (DSc), Professor
Mustafakulov Sherzod Igamberdiyevich, Doctor of Economic Sciences (DSc), Professor
Akhmedov Ikrom Akramovich, Doctor of Economic Sciences (DSc), Professor
Eshtayev Alisher Abduganiyevich, Doctor of Economic Sciences (DSc), Professor
Khajiyev Bakhtiyor Dushaboyevich, Doctor of Economic Sciences (DSc), Professor
Khakimov Nazar Khakimovich, Doctor of Philosophy (DSc), Professor
Musayeva Shoira Azimovna, Doctor of Philosophy (PhD) in Economic Sciences, Professor
Ali Konak, Doctor of Economic Sciences (DSc), Professor (Turkey)
Cham Tat Huei, Doctor of Philosophy (PhD), Professor (Malaysia)
Foziljonov Ibrokhimjon Sotvoldikhoja ugli, Doctor of Philosophy (PhD) in Economic Sciences, Associate Professor
Utayev Uktam Choriyevich, Deputy Head of Department, Prosecutor General's Office of Uzbekistan
Ochilov Farkhod, Head of DCEC, Prosecutor General's Office of Uzbekistan
Buzrukkhonov Sarvarkhon Munavvarkhonovich, Candidate of Economic Sciences, Associate Professor
Akhmedov Javokhir Jamolovich, Doctor of Philosophy (PhD) in Economic Sciences
Tokhirov Jaloliddin Ochil ugli, Doctor of Philosophy (PhD) in Technical Sciences, Senior Lecturer
Bobobekov Ergash Abdumalikovich, Doctor of Philosophy (PhD) in Economic Sciences, Acting Associate Professor
Judi Smetana, Candidate of Pedagogical Sciences, Associate Professor (USA)
Chrissy Lewis, Candidate of Pedagogical Sciences, Associate Professor (USA)
Glazova Marina Victorovna, Doctor of Sciences in Economics (Moscow)
Nosirova Nargiza Jamoliddin kizi, Doctor of Philosophy (PhD) in Economic Sciences, Associate Professor
Sevil Piriyeva Karaman, Doctor of Philosophy (PhD) (Turkey)
Mirzaliyev Sanjar Makhamatjon ugli, Head of the Department of Scientific Research and Innovations, TSUE
Ochilov Bobur Bakhtiyor ugli, Senior lecturer at TSUI
Golisheva Yelena Vyacheslavovna, Candidate of Economic Sciences, Associate Professor.

Ekspertlar kengashi:

Berkinov Bazarbay, iqtisodiyot fanlari doktori (DSc), professor
Po'latov Baxtiyor Alimovich, texnika fanlari doktori (DSc), professor
Aliyev Bekdavlal Aliyevich, falsafa fanlari doktori (DSc), professor
Isakov Janabay Yakubbayevich, iqtisodiyot fanlari doktori (DSc), professor
Xalikov Suyun Ravshanovich, iqtisodiyot fanlari nomzodi, dotsent
Rustamov Ilhomiddin, iqtisodiyot fanlari nomzodi, dotsent
Hakimov Ziyodulla Ahmadovich, iqtisodiyot fanlari doktori, dotsent
Kamilova Iroda Xusniddinovna, iqtisodiyot fanlari bo'yicha falsafa doktori (PhD)
G'afurov Doniyor Orifovich, pedagogika fanlari bo'yicha falsafa doktori (PhD)
Fayziyev Oybek Raximovich, iqtisodiyot fanlari bo'yicha falsafa doktori (PhD), dotsent
Tuxtabayev Jamshid Sharafetdinovich, iqtisodiyot fanlari bo'yicha falsafa doktori (PhD), dotsent
Xamidova Faridaxon Abdulkarim qizi, iqtisodiyot fanlari doktori, dotsent
Yaxshiboyeva Laylo Abdisattorovna, katta o'qituvchi
Babayeva Zuhra Yuldashevna, mustaqil tadqiqotchi

Board of Experts:

Berkinov Bazarbay, Doctor of Economic Sciences (DSc), Professor
Pulatov Bakhtiyor Alimovich, Doctor of Technical Sciences (DSc), Professor
Aliyev Bekdavlal Aliyevich, Doctor of Philosophy (DSc), Professor
Isakov Janabay Yakubbayevich, Doctor of Economic Sciences (DSc), Professor
Khalikov Suyun Ravshanovich, Candidate of Economic Sciences, Associate Professor
Rustamov Ilkhomiddin, Candidate of Economic Sciences, Associate Professor
Khakimov Ziyodulla Akhmadovich, Doctor of Economic Sciences, Associate Professor
Kamilova Iroda Xusniddinovna, Doctor of Philosophy (PhD) in Economics
Gafurov Doniyor Orifovich, Doctor of Philosophy (PhD) in Pedagogy
Fayziyev Oybek Raximovich, Doctor of Philosophy (PhD) in Economics, Associate Professor
Tukhtabayev Jamshid Sharafetdinovich, Doctor of Philosophy (PhD) in Economics, Associate Professor
Khamidova Faridaxon Abdulkarimovna, Doctor of Economic Sciences, Associate Professor
Yakhshiboyeva Laylo Abdisattorovna, Senior Lecturer
Babayeva Zuhra Yuldashevna, Independent Researcher

08.00.01 Iqtisodiyot nazariyasi
08.00.02 Makroiqtisodiyot
08.00.03 Sanoat iqtisodiyoti
08.00.04 Qishloq xo'jaligi iqtisodiyoti
08.00.05 Xizmat ko'rsatish tarmoqlari iqtisodiyoti
08.00.06 Ekonometrika va statistika
08.00.07 Moliya, pul muomalasi va kredit
08.00.08 Buxgalteriya hisobi, iqtisodiy tahlil va audit
08.00.09 Jahon iqtisodiyoti
08.00.10 Demografiya. Mehnat iqtisodiyoti
08.00.11 Marketing
08.00.12 Mintaqaviy iqtisodiyot
08.00.13 Menejment
08.00.14 Iqtisodiyotda axborot tizimlari va texnologiyalari
08.00.15 Tadbirkorlik va kichik biznes iqtisodiyoti
08.00.16 Raqamli iqtisodiyot va xalqaro raqamli integratsiya
08.00.17 Turizm va mehmonxona faoliyati

Muassis: "Ma'rifat-print-media" MChJ

Hamkorlarimiz: Toshkent davlat iqtisodiyot universiteti, O'zR Tabiat resurslari vazirligi, O'zR Bosh prokuraturasi huzuridagi IJQK departamenti.

Jurnalning ilmiyligi:

“Yashil” iqtisodiyot va taraqqiyot” jurnali

O'zbekiston Respublikasi
Oliy ta'lim, fan va innovatsiyalar
vazirligi huzuridagi Oliy
attestatsiya komissiyasi
rayosatining
2023-yil 1-apreldagi 336/3-
sonli qarori bilan ro'yxatdan
o'tkazilgan.

MUNDARIJA

Postdan xaridgacha: influenser va ilg'or veb-ilova (PWA – progressive web app)ning chakana sotuvga real ta'siri	14
Abdulaziz Madjidov	
Ta'lim xizmatlari bozori samaradorligini oshirishda ta'lim klasterlarining roli	22
Imamova Nilufar Asamutdinovna	
Korxona raqobatbardoshligini oshirishda marketingning tovar strategiyasidan foydalanish holati.....	29
Xidirov Sherzod Olimovich	
O'zbekistonda moliyaviy savodxonlikni institutsionallashtirish: NFIS, Finlit.uz va ta'lim islohotlari	34
Irgashev Anvar Farxodovich	
Moslashuvchan menejment tizimlarini yashil iqtisodiyotga integratsiyalash tasnifi	39
Umarov Bexzod Batirovich	
Qishloq xo'jaligida innovatsion marketing strategiyasini ishlab chiqish.....	43
Sheraliyev Axror Sodiqovich	
O'zbekiston Respublikasida moliyaviy bank xizmatlarini rivojlantirishning tendensiyalari, undan samarali foydalanish imkoniyatlari va konseptual jihatlarini	48
Roziqov Behzod Bahrom o'g'li	
Metallurgiya korxonalarida raqamli texnologiyalarni joriy etish chet el tajribasi	54
Abdullayeva Matluba Nematovna	
Исследование связи между восприятием изменения климата и внедрением устойчивых методов ведения сельского хозяйства в Узбекистане	59
Светлана Ражабова, Бахром Миркасимов	
Surxondaryo viloyati qishloq xo'jalik tarmog'ini barqaror rivojlantirishni iqtisodiy-ekologik modellari	68
Abdug'aniyev Otabek Allajonovich, Xo'jamqulov Bekzod Turdaliyevich	
Milliy iqtisodiyotda real sektor salmog'i va uning o'zgarish tendensiyalari	75
Mambetjanov Qahramon Qurbandurdiyevich, Isroilova Muhabbat Rustamjon qizi	
Qo'shilgan qiymatni soliqqa tortish uslubiyoti: xususiyatlari, vazifalari va muammolari	89
Xaitov Shuxrat Sharipboyevich	
Kognitiv yondashuv asosida tibbiyot oliy ta'lim muassasalari talabalari grammatik va diskursiv kompetensiyalarini shakllantirishning nazariy modeli va pedagogik texnologiyasi.....	94
Dadadjanova Feruza Muhammadyusupovna	
Transport tizimining rivojlanishi milliy iqtisodiy o'sishining asosi sifatida	98
Narziyev Umidjon Baxrillayevich	
Loyiha risklarini aniqlashda zamonaviy usullar va ularning samaradorligi.....	105
Marufhanov Davron Xasanovich	
Современные методы управления на железнодорожном транспорте в процессе трансформации системы.....	109
Кушакова Мамура Наримановна	
Финансовые механизмы и модели менеджмента в развитии устойчивой экономики транспортных компаний	115
Шарапова Гулчехра Рустамовна	
Kasbiy ta'limda o'quvchilarning raqamli kompetensiyasini shakllantirish va baholashning innovatsion yondashuvlari	120
Maxkamova Zuhra Tursunpulotovna	
Audit ishi sifati darajasini oshirish yo'nalishlari.....	124
Qushmatov Otaxon Qurbonaliyevich	

Erkin iqtisodiy zonalarda investitsiya loyihalarini moliyalashtirishning nazariy va amaliy asoslari.....	131
Yuldashev Baxtiyor Gayradjonovich	
Ko'chmas mulk qiymatini baholash va uning ekonometrik tahlili	135
Jaloliddinova Mohira Alisher qizi	
Современные тенденции и вызовы бюджетно-макроэкономической политики в Узбекистане	142
Хазраткулова Лола Нармуминовна	
Intellectual mulkda iqtisodiy mohiyat, mazmun hamda huquqiy jihat uyg'unligi	148
N.D.Maxmudova	
Axborot texnologiyalari asosida ta'limda loyiha boshqaruvida sun'iy intellekt va mashinali o'qitish imkoniyatlari	152
Xodjiyeva Durdona Abdurasolovna	
Концепция "Зеленого учета" и его значение для экономического развития.....	157
Умарова Зулайхо Турсуновна	
Iqtisodiyotning asosiy tarmoq va sohalariga kiritilgan investitsiyalarning joriy holati tahlili	166
Ismailova Kutlibeka Ulug'bek qizi	
O'zbekistonda yoshlar tashkiloti faoliyatini tashkil etishning o'ziga xos jihatlari va rivojlanish bosqichlari	172
Usmonov Adxamjon A'zamjonovich	
O'zbekiston Respublikasi maxsus iqtisodiy zonalarini investitsion holatini hududlar kesimida tahlili.....	178
Anvarxonov Abdulatifxon Jamshidxon o'g'li	
Kichik biznes va o'rta biznesni rivojlantirish orqali aholi farovonligini ta'minlash.....	184
Ahmedov Oybek Turgunpulatovich, Nurqulov Nurbek Sirojiddin o'g'li	
Fiskal siyosat instrumentlari orqali yashirin iqtisodiyotni qisqartirish va legallashtirish metodologiyasi.....	189
Ergasheva Malikaxon Avazxon qizi	
Fond bozorida savdo strategiyasi va uni amalga oshirishga yo'nalishlari.....	192
Soliev Istam Ixtiyorovich	
Sanoat korxonalarini innovatsion rivojlantirishning asosiy tamoyillari	197
Yuldasheva Kamola Miraliyevna	
Iqtisodiy barqarorlikni ta'minlashda davlat boshqaruvi tizimining isloh qilinishi: Tajriba va istiqbollar.....	202
Mashrabaliyev Ibroximbek Mashrabaliyevich	
Iqtisodiyotning real sektorida investitsion loyihalarni moliyalashtirish amaliyoti.....	209
Qosimova Lola Sultanovna	
Sanoat mahsulotlari eksportida logistika zanjirining uzluksizligini ta'minlash: nazariy asoslar va amaliy yondashuvlar.....	217
Kurbonova Ma'mura Abdukarim qizi	
Soliq ma'murchiligiga zamonaviy texnologiyalarini joriy etish orqali qo'shilgan qiymat soliq ma'murchiligi bazasini kengaytirish yo'llari	222
Raxmonqulov Umidjon Rustam o'g'li	
Инновационные подходы к созданию проблемно-ориентированной системы прогнозирования, оптимизации и управления отраслями региональной экономики (жилищное строительство)	231
Далиев Ахтам Шарафутдинович	
Tovar-moddiy resurslar harakati samaradorligini oshirishda UZEX faoliyatining joriy holatini baholash.....	238
Sherzod Xolmurodovich Pardayev, Mamatkulov Farrux Gulomjon o'gli	
Sog'liqni saqlash tizimida tadbirkorlik faoliyatining turlari	244
Solikhova Dildora Alisher qizi	

“O‘ztemiryo‘lyo‘lovchi” ajning asisii faoliyatini samaradorligini oshirishda autsorsing xizmatini joriy etish strategik asoslari	250
Kaxarova Nilufar Yerkinjonovna	
Mintaqani kompleks rivojlantirishning metodologik asoslari va ustuvor yo‘nalishlari.....	256
Jumayeva Zulfiya Qayumovna	
Sog‘liqni saqlash tashkilotarida xarajatlar samaradorligini ta‘minlash masalalari	260
Raximova Maftuna Axmadjon qizi	
Aksiyadorlik jamiyatlarida sof foydani taqsimlash bilan bog‘liq bo‘lgan soliq solish masalalari	264
Suyunov Otabek Shuxrat o‘g‘li	
O‘zbekiston qonunchiligida raqamli transformatsiya jarayonida elektron to‘lov kartalarini soxtalashtirishni jinoyatlashtirish	276
Maxsadaliyeva Maftuna Toxir qizi	
Mamlakatimizda intellektual xizmatlar bozorini rivojlantirish masalalari.....	281
Miyassarov Davron Abdurashid o‘g‘li	
Validation of the dutch eating behaviour questionnaire (DEBQ) in a sample of uzbek women.....	285
Khursana Usmanova, Dr Muhammad Bilal, Dilafuz Qo‘chqorova	
Iqtisodiy xavfsizlik tizimlarini o‘ziga xos jihatlari	295
Nabiyev Bexzod Shavkatovich, Bayboboeva Firuza Nabijonovna	
Davlat qarz siyosatini optimallashtirishda islomiy moliya instrumentlarining qo‘llanish imkoniyatlarini kengaytirish yo‘nalishlari	299
Tilabov Nasrulla Tashmurotovich	
Роль институциональных структур фондового рынка в обеспечении финансовой стабильности.....	305
Камилова Севара Анваровна	
The Impact of Digitalization on the Management System in the Entrepreneurial Environment of Uzbekistan.....	309
Ibragimova Saida Ilkhomovna	
China’s Investment Strategy in Uzbekistan: Sectoral Trends and Strategic Implications (2013–2024).....	313
Maftuna Nuriddinova	
Qo‘shilgan qiymat solig‘i tushunchasi va uning iqtisodiy mohiyati	319
Eshkarayev Bobir Chariyevich	
Raqamli boshqaruvning afzalliklari va uni rivojlantirish istiqbollari	324
Xolbayeva Marg‘uba Qazoqboyevna	
Korporativ boshqaruvning nazariy asoslari: O‘zbekistonda qo‘llanish imkoniyatlari.....	328
Jumayeva Guzal Sherxon qizi	
Audit organizations in Uzbekistan	332
Razzaqov Jasur Xamraboevich, Yaqubov Matrasul Mavlonberdiyevich, Sabirova Nodira Komil qizi	
Xorijiy investitsiyalarning turlari va xususiyatlari	337
Gofurov Doston Boxromovich	
Mahalliy budjet mablag‘larining samaradorligini oshirishda auditning o‘rni.....	341
Primova Shaxnoza Komiljonovna	
Модели управления государственными финансами в зарубежных странах.....	345
Наимов Шохрух Шарофиддинович	
O‘zbekistonning sirkulyar iqtisodiyotga o‘tishi: yashil o‘sish indikatorlari tahlili	352
Hakimov Anvarjon Abdulloyevich	
Innovation management in the education system: practical challenges, international experience, and effective strategies based on the example of Uzbekistan.....	356
Imomov Inomiddin Abdulxamidovich, Egamberdiyev Farxod Botirovich	
Трансформация энергетического комплекса Узбекистана: текущее состояние и перспективы развития	363
Хмель Е.В., Мирджалилова Д.Ш., Дерюгина Е.А., Лозовская Н.А.	

Improving the efficiency of personnel management and optimizing labor costs in Sam Glass LLC.....	368
Musayeva Shoirazimovna, Agzamov Avazkhon Talgatovich	
Interactive design and museum management: enhancing guided tours through IOT and virtual solutions.....	374
Ibrokhimova Aziza Abbasovna	
Hududlar investitsion jozibadorligini oshirish yo'llari.....	379
Imomova Kamola Novfal qizi	
"Innovatsion usulda baliq yetishtirishning iqtisodiy samaradorligini oshirish yo'llari (Sirdaryo tumani misolida)"	385
Bo'ltakov Sardor Oqbo'ta o'g'li	
Bank filial tarmoqlari samaradorligini baholashning xorijiy tajribasi va undan O'zbekiston banklari amaliyotida foydalanish imkoniyatlari	392
Xoshimov Og'abek Nizomjon o'g'li	
Zamonaviy iqtisodiyotda davlat xaridlarinin elektron savdolarining o'rni	398
Burxanov G'ofur Baxodirovich	
Реализация концепции развития рынка зеленой экономики в сфере экономической безопасности Республики Узбекистан.....	401
Юнусова Римма Рахманбердиевна	
Tijorat banklaridan "foyda" solig'ini undirishning bugungi holati.....	408
Ergasheva Lobar Raxmatulla qizi	

TIJORAT BANKLARIDAN “FOYDA” SOLIG’INI UNDIRISHNING BUGUNGI HOLATI

Ergasheva Lobar Raxmatulla qizi

Toshkent davlat iqtisodiyot universiteti

2-bosqich mustaqil izlanuvchisi

Annotatsiya: Ushbu maqola tijorat banklaridan foyda solig’ini undirishning bugungi holatini chuqur tahlil qiladi. Unda soliqa tortish mexanizmining bank sektorining moliyaviy barqarorligi va rivojlanishiga ta’siri o’rganiladi. Shuningdek, maqolada amaldagi soliq tizimidagi dolzarb muammolar, jumladan, soliq ma’murchiligidagi kamchiliklar va soliq yukining bank faoliyatiga ta’siri aniqlanadi. Maqolada mavjud vaziyatni yaxshilashga qaratilgan aniq takliflar, xususan, soliq qonunchiligi va nazorat tizimini takomillashtirish bo’yicha tavsiyalar beriladi.

Kalit so’zlar: tijorat banklari, foyda solig’i, soliq ma’murchiligi, soliq yuki, moliyaviy barqarorlik, soliq siyosati.

Abstract: This article provides an in-depth analysis of the current state of profit tax collection from commercial banks. It examines the impact of the taxation mechanism on the financial stability and development of the banking sector. The article also identifies pressing issues in the current tax system, including shortcomings in tax administration and the effect of the tax burden on bank operations. The paper offers concrete proposals and recommendations aimed at improving the current situation, specifically regarding the enhancement of tax legislation and the control system.

Key words: commercial banks, profit tax, tax administration, tax burden, financial stability, tax policy.

Аннотация: В данной статье проводится глубокий анализ текущего состояния взимания налога на прибыль с коммерческих банков. В ней исследуется влияние механизма налогообложения на финансовую стабильность и развитие банковского сектора. Также в статье выявляются актуальные проблемы в действующей налоговой системе, включая недостатки в налоговом администрировании и влияние налоговой нагрузки на деятельность банков. В статье предлагаются конкретные рекомендации по улучшению текущей ситуации, в частности, по совершенствованию налогового законодательства и системы контроля.

Ключевые слова: коммерческие банки, налог на прибыль, налоговое администрирование, налоговая нагрузка, финансовая стабильность, налоговая политика.

KIRISH

Har qanday mamlakatning moliyaviy tizimida tijorat banklari muhim o’rin tutadi. Ular nafaqat iqtisodiy rivojlanishning asosiy katalizatorlaridan biri, balki davlat budjetining barqaror daromad manbai ham hisoblanadi. Shu bois, banklar faoliyatidan olinadigan foyda solig’ini samarali va adolatli undirish tizimi davlat moliyaviy siyosatining ajralmas qismiga aylangan.

Global iqtisodiyotning murakkablashib borayotgani va moliyaviy xizmatlar bozoridagi o’zgarishlar foyda solig’ini undirish jarayonida yangicha muammolarni yuzaga keltirmoqda. Bugungi kunda eng dolzarb masalalardan biri — soliq tizimi samaradorligini oshirish bilan birga, banklarning moliyaviy barqarorligi va investitsion jozibadorligini saqlab qolish o’rtasida muvozanatni ta’minlashdir.

Mazkur maqolaning asosiy maqsadi — tijorat banklaridan foyda solig’ini undirishning bugungi holatini chuqur tahlil qilish, mavjud muammo va kamchiliklarni aniqlash, shuningdek, ularni bartaraf etish bo’yicha ilmiy asoslangan taklif va tavsiyalar ishlab chiqishdan iborat. Tadqiqot jarayonida soliq qonunchiligi, soliq yukining moliyaviy ko’rsatkichlarga ta’siri va soliq ma’murchiligining amaldagi holati atroflicha o’rganiladi.

MAVZUGA OID ADABIYOTLAR SHARHI

Tijorat banklaridan foyda (korporativ) solig’ini undirish mamlakatlar uchun nafaqat byudjet daromadi manbai, balki moliyaviy barqarorlik va bank faoliyatining yo’naltirilishi nuqtayi nazaridan ham muhim masala hisoblanadi. Xalqaro adabiyot bu masalani ikki asosiy burchakdan — (1) moliyaviy sektor uchun maxsus soliqlar (bank levies, likvidlik/majburiyatlarga soliq va boshqalar) va (2) an’anaviy korporativ foyda solig’i banklar faoliyatiga ta’sirining mikrodinamikasi — orqali tahlil qiladi.

Xalqaro tashkilotlar va iqtisodchilar moliyaviy sektorga yo'naltirilgan soliqlarni (bank levy va boshqa instrumentlar) moliyaviy krizisning salbiy tashqi ta'sirlarini qoplash va banklar xulqini to'g'rilash vositasi sifatida ko'rib chiqadi; shu bilan birga bunday soliqlarning banklar o'rtasida qarz/kapital tuzilmasiga, kreditlash xatti-harakatlariga va moliya bozorlari narxlariga ta'siri haqida ogohlantirishlar mavjud. IMFning moliyaviy sektor soliqlari bo'yicha hisobotida mazkur yondashuvning ijobiy va nojo'ya oqibatlari tahlil qilingan.

Empirik topilmalar. Banklar foydasi soliqlarining bank faoliyatiga bo'lgan bevosita ta'siri bo'yicha tadqiqotlar aniqlik kiritadi: soliqlar odatda kredit foizlariga, leverage (qarzlanish) va balans kompozitsiyasiga ta'sir ko'rsatadi; ba'zi ishlar soliqlarni kreditlarga to'g'ridan-to'g'ri yuklash shaklida namoyon bo'lishi mumkinligini ko'rsatadi (ya'ni, foyda solig'i amaliyotda qisman kreditlar yoki depozitlar (ya'ni mijozlarga) ta'sir etishi mumkin). Albertazzi va hamkorlari banklarning soliqqa tortilishi va foyda darajalariga oid mikro-tahliliy natijalarni taqdim etadi, u yerda soliqlar banklar rentabelligiga va kreditlash qobiliyatiga sezilarli ta'sir ko'rsatishi qayd etilgan.

Yaqin yillarda joriy etilgan bank levies (masalan, 2008–2015 davrida Yevropa mamlakatlarida) va korporativ soliq rejimlarining o'zaro bog'liqligi empirik modellar orqali o'rganildi: levies joriy etilganda banklarning leverage pasayishi va ba'zi holatlarda kredit hajmida qisqarish kuzatilgan, ammo umumiy ta'sir mamlakat va regulyator bazasiga bog'liq. Bremus va boshqalar bank levy va an'anaviy korporativ soliqning bir-biriga ta'siri va iqtisodiy natijalarini tahlil qilgan.

O'zbekistonda tijorat banklarining soliqqa tortilishi, soliq siyosatining bank kreditlashiga ta'siri va byudjetdagi o'rniga bag'ishlangan so'nggi tadqiqotlar mavjud. Mahalliy mualliflar banklarning foyda solig'i tushumlari va soliqqa tortish mexanizmlarini, shuningdek, soliqlarni soddalashtirish va raqamlashtirish sharoitida soliq bazasini himoya qilish masalalarini muhokama qilmoqda. Milliy tadqiqotlar banklar va makroiqtisodiy maqsadlarni muvofiqlashtirish, soliqlar instrumentlarining kreditlashga ta'sirini lokal iqtisod sharoitida baholash bo'yicha amaliy tavsiyalar beradi; oltin o'rn shundaki, xalqaro model va dalillarni O'zbekistonning moliyaviy tizim xususiyatlari bilan moslab qo'llash zarur.

Adabiyot shuni ko'rsatadiki: (i) banklarga xos soliqlar va an'anaviy korporativ soliq rejimlarining birgalikdagi ta'siri mamlakat sharoitiga kuchli bog'liq; (ii) mavjud empirik ishlarda balans elementlari (on- vs off-balance) va banklarning kredit orientatsiyasiga e'tibor yetarli emasligi ko'p takrorlanadi; (iii) O'zbekiston bo'yicha milliy mikro-darajadagi tahlillar cheklangan — bu esa sizning maqolangiz uchun konkret ma'lumotlar va bank-darajasidagi empirik tahlil bilan to'ldirish imkonini beradi. Shu nuqtai nazardan, banklar darajasidagi balans ma'lumotlari va soliq hisobotlarini tahlil qilib, soliqqa tortishning kreditlash, likvidlik va leverage ta'sirini aniqlash ilmiy va amaliy jihatdan qadrlidir.

TADQIQOT METODOLOGIYASI

Tadqiqotda tijorat banklaridan undiriladigan foyda solig'i bo'yicha ma'lumotlar O'zbekiston Respublikasi Moliya vazirligi, Markaziy bank va Davlat soliq qo'mitasi ochiq statistik hisobotlaridan olindi. Olingan ma'lumotlar dinamik qatorlar shaklida jamlanib, ularga taqqoslash, trend tahlili va iqtisodiy-statistik usullar qo'llanildi hamda soliq tushumlarining o'zgarish qonuniyatlari aniqlab berildi.

TAHLIL VA NATIJALAR

Tijorat banklari O'zbekiston Respublikasi Soliq kodeksida belgilangan umumiy soliq to'lash tartibiga rioya qilgan holda faoliyat yuritadilar. Ushbu muassasalar tijorat yo'nalishida daromad olish maqsadida moliyaviy xizmatlar ko'rsatgani bois, ularning foydasi turli soliqlar bilan, xususan, asosan foyda solig'i orqali soliqqa tortiladi.

Foyda solig'i — yuridik shaxslarning (shu jumladan, tijorat banklari) soliq solinadigan foydasiga belgilangan stavkada undiriladigan bevosita soliq turi hisoblanadi. 2024-yildan amal qilayotgan Soliq kodeksiga muvofiq, tijorat banklari uchun foyda solig'i stavkasi 20 foiz etib belgilangan. Bu stavka barcha yuridik shaxslar uchun yagona hisoblanadi¹.

Bugungi kunda tijorat banklari foyda solig'ini quyidagi tartibda to'laydilar²:

- har chorak yakuni bo'yicha banklar hisobot davrida olingan umumiy daromadlar va ular bilan bog'liq xarajatlarni hisobga olgan holda soliq solinadigan foydani aniqlaydilar;
- hisoblangan foyda asosida banklar 20 foiz stavkada foyda solig'ini hisoblaydilar va har chorakda Davlat soliq organlariga tegishli hisobotlarni taqdim etish bilan birga to'lovlarni amalga oshiradilar;
- soliq hisoboti shakllari va hisoblash uslubi Soliq qo'mitasi tomonidan tasdiqlangan yo'riqnomalar asosida yuritiladi.

1 O'zbekiston Respublikasi soliq kodeksi www.lex.uz

2 O'zbekiston Respublikasi soliq kodeksi www.lex.uz

So'nggi yillarda banklar tomonidan to'lanadigan foyda solig'i hajmi yildan-yilga o'sib bormoqda. Bu holat banklar faoliyatidagi yuqori moliyaviy samaradorlik, foyda ko'rsatkichlarining yaxshilanishi hamda iqtisodiy o'sish bilan bog'liqdir. Masalan, 2023-yil yakunlari bo'yicha Respublikadagi yirik tijorat banklari — "O'zmilliybank", "Asakabank", "Ipotekabank" kabilar milliardlab so'm foyda solig'ini davlat budjetiga to'lashgan³.

1-jadval. O'zbekiston Respublikasida yuridik shaxslar foydasini soliqqa tortish stavkalari tarkibi⁴

T/r	Soliq to'lovchilar	Soliq stavkalari, foizlarda
1	Banklar	20
2	Quyidagi soliq to'lovchilar: polietilen granularlar ishlab chiqarishni amalga oshiruvchi; faoliyatining asosiy turi mobil aloqa xizmatlarini ko'rsatishdan iborat bo'lgan	20
3	O'zi ishlab chiqargan o'z qishloq xo'jaligi mahsulotini realizatsiya qilishdan olingan foyda bo'yicha ushbu Kodeksning 57-moddasida nazarda tutilgan mezonlarga javob beruvchi qishloq xo'jaligi tovar ishlab chiqaruvchilari va baliq xo'jaligi korxonalari	0
4	Ijtimoiy sohada faoliyatni amalga oshiruvchi soliq to'lovchilar	0
5	Qo'shimcha manbalardan daromadlar oluvchi byudjet tashkilotlari	0
7	Bozor va savdo komplekslarida xizmat ko'rsatishdan olingan foyda	20
8	Tovarlarning (ishlarning, xizmatlarning) elektron savdosini amalga oshiruvchi soliq to'lovchilar	10
9	Yagona ishtirokchilari nogironligi bo'lgan shaxslarning jamoat birlashmalari bo'lgan va umumiy xodimlar sonida nogironligi bo'lgan shaxslar kamida 50 foizni tashkil etadigan va nogironligi bo'lgan shaxslarning mehnatiga haq to'lash jamg'armasi mehnatga haq to'lash umumiy fondining kamida 50 foizini tashkil etadigan soliq to'lovchilar	0
10	O'zbekiston Respublikasi Xalq banki tomonidan fuqarolarning shaxsiy jamg'arib boriladigan pensiya hisobvaraqlaridagi mablag'lardan foydalanishdan olinadigan daromadlar	0
10'	Umumiy quvvati 100 kVtgacha bo'lgan qayta tiklanuvchi energiya manbalari qurilmalaridan foydalangan holda umumiy tarmoqqa elektr energiyasini realizatsiya qilishdan olingan foyda	0
11	Dividendlar tarzidagi daromadlar	5
12	Qolgan soliq to'lovchilar, bundan 1 — 11-bandlarda ko'rsatilganlar mustasno	15

Tijorat banklari yuridik shaxs sifatida faoliyat yuritib foyda oluvchi subyekt sifatida soliqqa tortilishi quyidagi jadval orqali yanada yaqqol ifodalash mumkin (2-jadval).

2-jadval. 2020-2024-yillarda mamlakatimizda faoliyat yuritayotgan banklar daromadlari o'sib borishi⁵

Bank tizimi daromad va xarajatlari	01.11.2020-y.	01.11.2021 y.	01.11.2022 y.	01.11.2023 y.	01.11.2024 y.
Foizli daromadlar	30 163	37 067	47 392	61 728	86 679
Foizli xarajatlar	18 685	23 019	30 796	37 566	57 683
Foizli marja	11 479	14 048	16 595	24 162	28 996
Foizsiz daromadlar	9 454	11 801	17 251	33 182	42 054

3 O'zbekiston Respublikasi Davlat Soliq Qo'mitasi

4 O'zbekiston Respublikasi soliq kodeksi www.lex.uz

5 O'zbekiston Respublikasi Markaziy Banki www.cbu.uz

Foizsiz xarajatlar	2 726	3 516	4 944	11 812	13 273
Operatsion xarajatlar	6 219	8 145	10 998	14 877	19 563
Foizsiz daromad (zarar)	510	140	1 309	6 494	9 218
Kredit va lizing bo'yicha ko'rilishi mumkin bo'lgan zararlarni baholash	5 835	6 354	12 221	13 863	18 413
Boshqa aktivlar bo'yicha ko'rilishi mumkin bo'lgan zararlarni baholash	358	873	333	4 213	4 645
Soliq to'langunga qadar sof foyda (zarar)	5 795	6 961	5 351	12 579	15 155
Foyda solig'ini to'lash xarajatlari	1 221	1 318	1 465	2 587	2 775
Sof foyda (zarar)	4 575	5 642	3 885	1,2	0,0

2020-yilda foizli daromadlar 30 163 mlrd so'mni tashkil etgan bo'lsa, 2024-yilga kelib bu ko'rsatkich 86 679 mlrd so'mgacha oshib, 2,9 barobarga ko'paygan. Foizli xarajatlar ham shunga mos ravishda 18 685 mlrd so'mdan 57 683 mlrd so'mgacha, ya'ni 3,1 barobarga oshgan. Foizli marja 2020-yilda 11 479 mlrd so'mni tashkil etgan bo'lsa, 2024-yilda 28 996 mlrd so'mga yetib, 2,5 barobarga oshgan. Marjaning o'sishi banklarning kredit va investitsiya faoliyati samaradorligining ortishi bilan bog'liq.

Foizsiz daromadlar 2020-yilda 9 454 mlrd so'm bo'lib, 2024-yilda 42 054 mlrd so'mga yetgan. Bu 4,4 barobar o'sishni ko'rsatadi. Foizsiz xarajatlar esa 2 726 mlrd so'mdan 13 273 mlrd so'mgacha oshib, 4,9 barobarga ko'paygan. Operatsion xarajatlar 2020-yilda 6 219 mlrd so'mni tashkil etgan bo'lsa, 2024-yilda 19 563 mlrd so'mga yetib, 3,1 barobarga oshgan.

Soliq to'langunga qadar sof foyda 2020-yilda 5 795 mlrd so'm bo'lsa, 2023-yilda 12 579 mlrd so'm, 2024-yilda esa 15 155 mlrd so'mni tashkil etgan. Bu banklar faoliyati rentabelligining o'sganligini ko'rsatadi. Foyda qariyb 2,6 barobarga ortgan.

Foyda solig'i bo'yicha xarajatlar 2020-yilda 1 221 mlrd so'mni tashkil etgan bo'lsa, 2024-yilda 2 775 mlrd so'mga yetib, 2,3 barobarga oshgan. Bu soliq tushumlari ortganini anglatadi va davlat budjeti uchun ijobiy ko'rsatkich hisoblanadi.

Sof foyda 2020-yilda 4 575 mlrd so'm, 2023-yilda 1,2 mlrd so'm, 2024-yilda esa 0,0 mlrd so'm deb qayd etilgan. Ushbu ma'lumot tahlil jarayonida alohida e'tibor talab qiladi, chunki u joriy yil uchun sof foyda hisoblanmaganini yoki ma'lumotlarda nomuvofiqlik mavjudligini ko'rsatishi mumkin⁶.

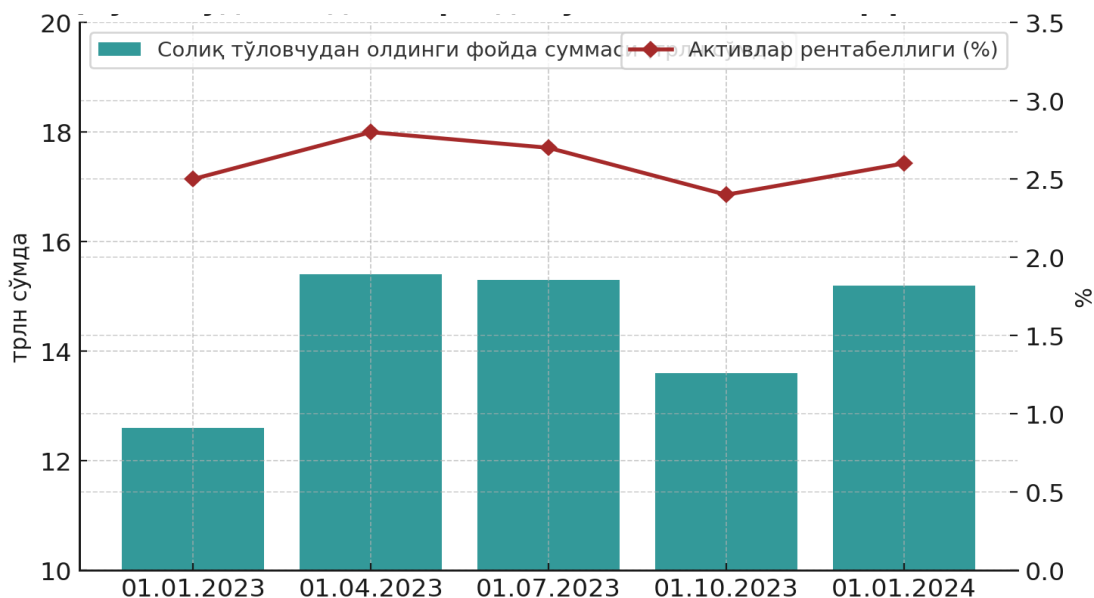
2020–2024-yillar davomida O'zbekiston tijorat banklari daromadlari va foydasining barqaror o'sishi kuzatildi. Bunda ayniqsa foizli va foizsiz daromadlarning keskin oshgani, kredit faoliyatining kengayishi hamda iqtisodiy muhitdagi faollik ko'zga tashlanadi. Foyda solig'i to'lovlari ham banklar sof foydasiga mutanosib ravishda ortib borgan. Biroq 2023–2024-yillarda sof foydaning pasayishi yoki yo'qolishi banklar xarajatlari va ehtimoliy tavakkalchiliklar (rezervlarni ko'paytirish, aktivlarni qayta baholash va h.k.) ortishi bilan bog'liq bo'lishi mumkin. Bu holat foyda solig'i asosida to'lanadigan soliq tushumlariga ham ta'sir ko'rsatishi ehtimoldan xoli emas.

2023-yilda bank tizimi sof foydasi 2022-yilga nisbatan 24 foizga oshib, 12,4 trln so'mni tashkil etdi. Bunda olingan yalpi daromadlar hajmi 128,7 trln so'mni, xarajatlar esa 116,4 trln so'mni tashkil qildi. Banklar jami daromadlarining 67 foizi foizli daromadlar, 33 foizi esa foizsiz daromadlar hissasiga to'g'ri keldi. Foizli daromadlarning 88,3 foizi kreditlar va mijozlarning majburiyatlari, 6,2 foizi boshqa banklarga joylashtirilgan mablag'lar, 5,5 foizi qimmatli qog'ozlar bo'yicha olingan daromadlarni tashkil etdi.

2023-yilda bank tizimining rentabelligi ko'rsatkichlarida ijobiy o'zgarishlar kuzatildi. Hisobot yili yakunlari bo'yicha bank tizimi aktivlari rentabelligi 2022-yilga nisbatan 0,1 foiz bandga oshib, 2,6 foizni, kapital rentabelligi esa 0,9 foiz bandga oshib, 14,2 foizni tashkil etdi⁷ (1-rasm).

6 O'zbekiston Respublikasi Markaziy Banki www.cbu.uz

7 O'zbekiston Respublikasi Markaziy banki www.cbu.uz

1-rasm. Bank tizimi aktivlar rentabelligi (ROA) dinamikasi⁸

Hisobot yilida banklarning jami aktivlari 95 trln so'mga yoki 17,1 foizga oshib, 2024-yilning 1-yanvar holatiga 652 trln so'mga yetdi. Aktivlarning 70,2 foizi ajratilgan kreditlar qoldig'iga, 8,2 foizi boshqa banklardagi mablag'larga, 5,1 foizi Markaziy bankdagi mablag'larga, 5 foizi investitsiyalar va sotib olingan qimmatli qog'ozlarga, 3,1 foizi naqd pullarga, 3 foizi asosiy vositalarga, 3 foizi hisoblangan foizlarga hamda 2,4 foizi boshqa xususiy mulklar va aktivlarga to'g'ri keladi.

Yuqoridagi ma'lumotlarga mutanosib ravishda, empirik tahlilimiz asosida quyidagi xulosaga kelamiz: 2020–2024-yillarda tijorat banklari tomonidan davlat budjetiga qancha foyda solig'i o'tkazib berilganini tahlil qilish maqsadga muvofiqdir (3-jadval).

3-jadval. Yuridik shaxslardan undiriladigan foyda solig'ining davlat budjeti daromadlaridagi ahamiyati⁹

Ko'rsatkichlar	2020-y.	2021-y.	2022-y.	2023-y.	2024-y.
Davlat byudjeti daromadlari (mlrd so'm)	160 400	204 500	286 500	310 678	353 698
Tijorat banklari foyda solig'i (mlrd so'm)	286,5	735,4	812,6	934,1	998,2
Foyda solig'i ulushi (%)	0,18%	0,36%	0,28%	0,30%	0,28%

2020–2024-yillar oralig'ida foyda solig'ining davlat byudjeti daromadlaridagi ulushi 0,18 foizdan 0,36 foizgacha bo'lgan. Bu ko'rsatkich past darajada qolib, tijorat banklarining davlat byudjetiga bevosita fiskal hissasi cheklanganligini anglatadi. 2021-yilda banklar tomonidan to'langan foyda solig'i ikki barobardan ko'proq oshib, ulushi eng yuqori darajaga – 0,36 foizga yetgan. Keyingi yillarda umumiy summa o'sishiga qaramay, ulush pasaygan bo'lib, bu davlat byudjeti daromadlari o'sish sur'atlarining yuqoriligini ifodalaydi.

Banklar foydasini soliqqa tortishda kreditlar bo'yicha ehtimoliy yo'qotishlarga rezervlarni shakllantirish muhim ahamiyat kasb etadi, chunki bunday rezervlar foyda solig'i bazasini kamaytiradi. Markaziy bank tartibiga ko'ra, tijorat banklari kreditlarni "standart", "substandart", "qoniqarsiz", "shubhali" va "umidsiz" toifalarga ajratgan holda ularning qoplanmagan summaları uchun tegishli rezervlar yaratishi shart. Jumladan, standart kreditlar uchun – 1 foiz, substandart kreditlar uchun – 10 foiz, qoniqarsiz kreditlar uchun – 25 foiz, shubhali kreditlar uchun – 50 foiz, umidsiz kreditlar uchun esa 100 foiz miqdorida maxsus rezerv ajratiladi.

Bundan tashqari, xorijdagi banklarga joylashtirilgan aktivlar xalqaro reyting agentliklari ("Standard & Poor's", "Fitch Ratings", "Moody's") baholaridan kelib chiqib tasniflanadi. Agar ularning asosiy qarz yoki foizlari bo'yicha muddati o'tgan qarzdorliklar mavjud bo'lsa, ular umidsiz hisoblanadi. Shakllantirilgan rezervlar hisobiga bunday qarzlarning asosiy summasi qoplanadi. Umidsiz qarzlar va ular bo'yicha foizlar balansdan tashqari hisobvaraqlarga o'tkazilib, besh yil mobaynida "Ko'zda tutilmagan holatlar" hisobvaraqlarida yuritiladi.

⁸ O'zbekiston Respublikasi Markaziy banki www.cbu.uz

⁹ O'zbekiston Respublikasi dalat byudjeti parametrlari to'g'risidagi qonunlar asosida muallif tomodidan tayyorlangan

Shu muddat ichida qoplanmagan qarzar bank Kengashi va aksiyadorlar umumiy yig'ilishining qarori bilan hisobdan chiqarilishi mumkin. Soliq qonunchiligiga muvofiq, substandart, qoniqarsiz, shubhali va umidsiz kreditlar bo'yicha ajratilgan majburiy rezervlar chegiriladigan xarajatlar sifatida e'tirof etiladi.

Shu ma'lumotlar asosida xulosa qilish mumkin, tijorat banklarining yuqori rentabelli daromadlariga qo'llaniladigan foyda solig'i stavkasini oshirish emas, balki uzoq muddatli va past daromadlilikka ega aktivlardan olinadigan soliqni differensiyalash maqsadga muvofiqdir. Buning uchun banklar yagona iqtisodiy va matematik modellashirish usullari asosida soliqlarni hisoblash jarayoniga o'tishi lozim. Parametrlar sifatida bank mablag'lari ulushi, investitsiyalar hajmi, kredit muddati va qiymati, real sektor uchun resurslar, inflyatsiya va vaqt omili hisobga olinishi zarur.

Shuni alohida ta'kidlash kerakki, bunday mexanizmni joriy etish murakkab bo'lib, qonun chiqaruvchi va tartibga soluvchi organlar tomonidan keng muhokama va professional baho talab etadi. 2020–2024-yillarda tijorat banklari foyda solig'ining ulushi ularning sof foydasi dinamikasiga qarab farqlangan. Shu bois, O'zbekistonda faoliyat yuritayotgan banklarning davlat byudjetiga o'tkazgan soliq tushumlarini yanada chuqurroq tahlil qilish muhim hisoblanadi (4-jadval)

4-jadval. Yuridik shaxslardan undiriladigan foyda solig'i ulushida barcha tijorat banklari tomonidan to'lanadigan foyda solig'i tahlili mlrd, so'm¹⁰

Ko'rsatkichlar	2018	2019	2020	2021	2022	2023
Yuridik shaxslardan jami foyda solig'i (mlrd so'm)	8 300	8 300	8 300	8 300	8 300	8 300
Tijorat banklari foyda solig'i (mlrd so'm)	700	1300	1700	1500	2600	2800
Ulushi (%)	8.40%	12.40%	12.30%	8.80%	11.60%	9.70%

Yuqoridagi jadvalda tijorat banklari tomonidan to'lanadigan foyda solig'ining mamlakatdagi barcha yuridik shaxslardan yig'iladigan foyda solig'ining umumiy hajmidagi ulushi ko'rsatilgan. 2019-yilda banklarning ulushi eng yuqori ko'rsatkichga, ya'ni 12,4 foizga yetgan. Bu bank sektorining iqtisodiyotdagi roli oshganidan dalolat beradi. 2021-yilda banklarning foyda solig'i ulushi keskin pasayib, 8,8 foizni tashkil etgan. Bu pandemiya davri va uning oqibatlari bilan bog'liq bo'lishi mumkin. 2022–2023-yillarda bu ulush yana ko'tarilib, mos ravishda 11,6 foiz va 9,7 foizni tashkil etgan. Bu bank sektorining tiklangani va barqaror o'sishda davom etayotganini ko'rsatadi.

Shubhasiz, ushbu uslub har bir bankning kreditlash orqali iqtisodiyotning real sektorini rivojlantirishga qo'shgan real hissasini baholashga imkon beradi. Shu bilan birga, davlat tomonidan rag'batlantirish usuli orqali byudjetga kiritilgan foyda solig'i stavkasining pasayishi natijasida, byudjet va byudjetdan tashqari fondlar uchun zarur ta'sir ko'rsatilmaligi mumkin. Bunday yo'qotishlar zudlik bilan tuzatishni talab qiladi va bu soliq ma'murchiligida to'siqlarni keltirib chiqaradi. Shuningdek, banklar to'layotgan soliq stavkasining minimal miqdorini qo'llash imkoniyatiga ega bo'lib, shunday qilib ular o'z daromadlarini ko'paytiradilar, bu esa o'z navbatida bank kapitallashuvi, aksiyadorlarga dividendlar to'lash yoki kapitalni oshirishga sarflanishi mumkin.

XULOSA VA TAKLIFLAR

Shunday qilib, differensiyatsiyani qo'llashning salbiy ta'siri iqtisodiyotning real sektorini rivojlantirish kutilganidan oshib ketishi mumkin. Iqtisodiyotning real sektori rivojlanishi albatta ustuvor vazifa hisoblanadi, ammo juda murakkab stavkalar tizimidan foydalanish bunga yo'l qo'ymasligi mumkin. Belgilangan maqsadga erishish uchun aniqlangan mezonlardan foydalanish zarur. Ushbu uslubni muayyan maqsadga erishish uchun o'rta muddatli istiqbolga joriy etish tavsiya etiladi. Bunday holatda, rag'batlantirish quyidagi hollarda qo'llanilishi kerak: faqat shunda iqtisodiyot tarmoqlaridan birini qo'llab-quvvatlashga qaratilgan dasturni samarali va muvaffaqiyatli o'tkazish mumkin bo'ladi.

Bizning fikrimizcha, hozirgi paytda stavkani differensiallashda bitta vazifani emas, balki bir nechtasini, jumladan nafaqat iqtisodiyotning real sektorining ustuvor tarmoqlarini, balki moliya sektorining o'zini rivojlantirishni ham, shuningdek jahon hamjamiyati doirasida qo'yilgan muammolarni hal etishni va inqirozlarni bartaraf etish bilan bog'liq xarajatlarni qoplashni hisobga olish zarur.

10 O'zbekiston Respublikasi Davlat Soliq Qo'mitasi ma'lumotlari asosida muallif tomonidan tuzilgan

Ehtimol, ushbu muammoni hal qilish uchun yagona soliq stavkasi qo'llaniladigan yagona moliyaviy natijadan emas, balki banklar tomonidan olingan foydani bir nechta tarkibiy qismlarga bo'lish va har bir turning yig'indisiga turli stavkalarni qo'llash kerak bo'ladi. Soliq stavkasini farqlashning taklif etilgan uslubiy yondashuvini amaliy qo'llash nuqtayi nazaridan amalga oshirish qiyin, chunki bank operatsiyalarini hisobga olishning mavjud qoidalari foydaning bir turini boshqasidan aniq ajratishga imkon bermaydi. Shuni ham yodda tutish kerakki, past bank marjasi bankning past daromadli operatsiyalariga olib keladi, ularni soliq stavkasi bilan soliqqa tortish maqsadga muvofiq emas.

Biroq, bu chora kelajak uchun mo'ljallanishi mumkin bo'lgan soliq vositalaridan biri sifatida qaraladi. Tahliliy ishimizning mazkur qismida tijorat banklaridan undiriladigan foyda solig'i, uning amaldagi tartibi, stavkalari hamda yillar mobaynida undirilgan foyda solig'i tushumlari hajmi, shu bilan birga ushbu tushumlarning respublika hududlari va banklar kesimidagi dinamikasi har tomonlama tahlil qilindi. Bunda, foyda solig'ining davlat byudjeti daromadlaridagi ahamiyati, uning banklar faoliyatiga ta'siri va soliq imtiyozlarining roli alohida o'rganildi.

Foydalanilgan adabiyotlar ro'yxati:

1. Абдуллаев, А. А., & Саидов, Б. С. (2021). Банк тизимини солиққа тортишнинг назарий асослари. Иқтисодиёт нашриёти.
2. Каримова, Д. А. (2022). Тижорат банкларида солиқ маъмурийчилигини такомиллаштириш йўллари. Молия ва банк, 15(3), 45-56.
3. Нуриев, А. М., & Олимов, С. С. (2023). Солиқ юкининг тижорат банклари молиявий барқарорлигига таъсири. Иқтисодий билимлар, 28(1), 112-120.
4. Ўзбекистон Республикаси. (2022). Ўзбекистон Республикаси Солиқ кодекси (1-сонли Қонунга 2023-йил 26-декабрдаги ўзгартишлар билан). Ўзбекистон Республикаси Адлия вазирлиги.
5. Stiglitz, J. E., & Yun, L. C. (2018). The global perspective on corporate taxation and financial institutions. Journal of Fiscal Studies, 42(4), 301-325.
6. International Monetary Fund. Financial Sector Taxation: The IMF's Report to the G-20 and Background Material. IMF, 2010.
7. Keen, M. Rethinking the Taxation of the Financial Sector. CESifo Economic Studies, 2011.
8. Albertazzi, U., Gambacorta, L. Bank profitability and taxation. Journal of Banking & Finance, 2010.
9. Bremus, F. Interactions between bank levies and corporate taxes. Journal of Banking & Finance, 2020.
10. Puławska, K. Taxation of the financial sector: Is a bank levy the answer to crises? International Review of Applied Economics, 2021.

IQTISODIYOT & TARAQQIYOT

Ijtimoiy, iqtisodiy, texnologik, ilmiy, ommabop jurnal

Ingliz tili muharriri: Feruz Hakimov

Musahhih: Zokir ALIBEKOV

Sahifalovchi va dizayner: Oloviddin Sobir o'g'li

2025. № 9

© Materiallar ko'chirib bosilganda "Yashil" iqtisodiyot va taraqqiyot" jurnali manba sifatida ko'rsatilishi shart. Jurnalda bosilgan material va reklamalardagi dalillarning aniqligiga mualliflar ma'sul. Tahririyat fikri har vaqt ham mualliflar fikriga mos kelamasligi mumkin. Tahririyatga yuborilgan materiallar qaytarilmaydi.

Mazkur jurnalda maqolalar chop etish uchun quyidagi havolalarga maqola, reklama, hikoya va boshqa ijodiy materiallar yuborishingiz mumkin.
Materiallar va reklamalar pullik asosda chop etiladi.

El.Pochta: sq143235@gmail.com

Bot: @iqtisodiyot_77

Tel.: 93 718 40 07

Jurnalga istalgan payt quyidagi rekvizitlar orqali obuna bo'lishingiz mumkin. Obuna bo'lgach, @iqtisodiyot_77 telegram sahifamizga to'lov haqidagi ma'lumotni skrinshot yoki foto shaklida jo'natishingizni so'raymiz. Shu asosda har oygi jurnal yangi sonini manzilingizga jo'natamiz.

"Yashil" iqtisodiyot va taraqqiyot" jurnali 03.11.2022-yildan O'zbekiston Respublikasi Prezidenti Adminstratsiyasi huzuridagi Axborot va ommaviy kommunikatsiyalar agentligi tomonidan №566955 reyestr raqami tartibi bo'yicha ro'yxatdan o'tkazilgan.

Litsenziya raqami: №046523. PNFL: 30407832680027

Manzilimiz: Toshkent shahar, Mirzo Ulug'bek tumani
Kumushkon ko'chasi, 26-uy.

Jurnal sayti: <https://yashil-iqtisodiyot-taraqqiyot.uz>
